

ÇORUM EYTAM İDARESİ-SANDIĞI'NIN KURULUŞU VE PARA İSTİKRAZI (1894-1909)

ESTABLISHMENT OF ÇORUM EYTAM ADMINISTRATION-FUND AND MONEY SUPPLY (1894-1909)

Mehmet ÇANLI^{ID}

Öz

On dokuzuncu yüzyıl boyunca Osmanlı coğrafyasında tereke ve yetim mallarının satışı, vasiler, naipler ve yerel yöneticiler tarafından gaspı ile ilgili artan şikâyetler sonucunda devlet, 1851 yılında Eytam Nezaretini kurmuştur. Devlet, kurulan bu nezaret ile idari bir yapılanma teşkil etmeye ve bu teşkilatı denetleyen kurumlar oluşturarak görevlileri kontrol altına almaya çalışmıştır. Ayrıca vakıflarda ve hukuk alanında etkili bir konumda olan kadılar ile ulemanın gücünü azaltarak sistemin düzenli bir idari yapıya kavuşturulması sağlanmıştır. Ancak amaçlanan hedefe ulaşılamamış ve bu durum daha da kötü sonuçlar doğurmuştur. Yüzyılın sonuna gelindiğinde yapılan denetimler sonucunda, merkezde olduğu gibi taşrada da durumun çok sıkıntılı olduğu anlaşılmıştır. Gerekli kanunlar ve nizamnameler çıkartılmış olmasına rağmen yapılan şikâyetlerin arkası alınamamıştır. Bu çalışmada, 1894-1909 yılları arasında Eytam İdaresi ve Sandığının Çorum merkez kazasında kurulması, faaliyetleri ve para borçlanması ele alınmıştır. Vilayetler nizamnamesi çerçevesinde liva (il) hâline getirilen Çorum'da gerek idari teşkilatlanma ve gerekse müesseselerin kurumsallaşması uzun bir zaman almıştır. Eytam İdaresi ve Sandığı da bundan etkilenmiştir. Bunun sonucunda, yetim mallarını değerlendiren ve ekonomiye az da olsa katkı sağlayan Eytam Sandığı, Çorum merkez kazasında yeterince para istikrazı yapamamıştır. Ayrıca usulsüzlükler ve bölgesel birtakım nedenlerden dolayı da yeterince başarılı olamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, yetim, Eytam Sandığı, vasilik, nafaka, para istikrazı

Abstract

As a result of increasing complaints throughout the nineteenth century in the Ottoman territories regarding the sale and seizure of estates and orphans' properties by guardians, regents, and local administrators the state established the Eytam Fund in 1851. The state aimed to create an administrative structure with the establishment of this Fund and to control the officials by creating institutions that supervise this organization. In addition, by reducing the power of kadıs and ulama, who held influential positions within the foundation system and the legal field the system was provided with an organized administrative structure. However, the intended goal was not met, which ultimately led to even more detrimental consequences. As a result of the inspections carried out at the end of the century, it became evident that the situation was very

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mehmetcanli@hitit.edu.tr, Çorum / Türkiye, ORCID: 0000-0003-3623-5568

troublesome in the provinces as well as in the administrative centers. Even though the necessary laws and regulations were enacted, the complaints could not be followed up. In this study, the establishment of the Eytam Administration and Fund in the central district of Çorum between the years 1894 and 1909, its activities, and money borrowing are discussed. The administrative organization and the institutionalization of public institutions in Çorum, which was designated as a liva (province) under the provincial regulations took a considerable amount of time, which affected the Eytam Administration and Fund as well. As a result, the Eytam Fund, which evaluates orphans' assets and makes a minor contribution to the economy, could not loan enough money in the central district of Çorum. Moreover, Its success was limited due to irregularities and various regional factors.

Keywords: Çorum, orphan, Relief Fund, guardianship, alimony, money loan

Giriş

Tanzimat'la birlikte başlayan yenilik hareketlerinden biri de Emval-i Eytam Nezaretinin kurulması olmuştur.¹ Nezaretin kuruluş hazırlıkları 1849 yılının ortalarında başlamış, nizamnamesi ise 31 Aralık 1851 tarihinde yayımlanmıştır.² Eytam Nezaretiyle birlikte Eytam Sandıkları da kurulmuş ve sandıkların nizamnamesi ayrı olarak yayınlanmıştır.³ Nezaretin kuruluş amacı, yerel şer'î mahkemelerin aile hukuku ile vermiş olduğu kararların yetimlerle ilgili kısımlarının uygulamasını ve takibini yapmaktır. Bunun yanında, yetimlere kalan mirasların finansman için kullanılmasıyla tüccar, esnaf, çiftçi ve memurlara destek olmak amaçlanmıştır.⁴ Ayrıca, kayıp ve bakıma muhtaç kişiler ile askerde veya hapisanede bulunan kişilerin sosyal ve ekonomik haklarının korunması da kurumun görevleri arasındadır.⁵

Nezaret, ekonomik sebepler ve personel sıkıntısı nedeniyle bir yıl sonra Şeyhülislam'la bağlı bir müdüriyet hâlineine düşürülmüştür. Nezaretin nizamnamesinde ve teşkilatında 1851-1915 yılları arsında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda 3 Ekim 1874 tarihinde, İstanbul'da bulunan Şeyhülislam'lık bünyesinde bir *Meclis-i İdare-i Emval-i Eytam* teşkil edilmiştir. Bu teşkilat, sistemin en üst kurumu olup denetim görevini yerine getirmektedir.⁶ Meclisin teşkilinin ardından, taşrada eytam idareleri ve sandıklarının kurulması oldukça hızlanmıştır. Örneğin Ohri ve Alanya'da 1866 yılında, Tuna vilayetinde 1869 yılında, Bursa ve Edirne'de 1871 yılında, Sivas'ta 1873 yılında ve 1874 yılında da Nevşehir'de⁷ eytam idaresi ve sandığı kurulmuştur.⁸

1 *Düstur I. Tertip*, C. 1, Matbaa-i âmire, H. 1289, s. 270-274.

2 *Düstur I. Tertip*, C. 1, s. 270-274.

3 Necla Kızıldağ Palta, *19. Yüzyıl Üsküdar Örneğinde Yetimler (1850-1856)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2024, s. 26-29.

4 *Düstur I. Tertip*, C.1, Matbaa-i âmire, İstanbul, s. 276-277.

5 Mehmet Çanlı, "Eytam Sandıklarının Para Arzı (İdâne Defterleri) ve Sandıklardan Yetimlerin Faydalandırılması (1851-1926)", *Tarihin Peşinde*, 24, (2020), s. 166.

6 *Düstur, I. Tertip*, C. 3, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1329, s. 551; Kızıldağ Palta, s. 36-37; Mehmet Çanlı "Tarihi Süreç İçerisinde Eytam Sandıklarının Hukuki Mevzuatı ve Karşılaştığı Sorunları (1851-1920)", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, IX/3, (2020), s. 1301-1321.

7 Murat Öntü-Serkan Erdoğan, "Osmanlı Taşrasında Yetim Olmak: Nevşehir Örneği (1874-1926)", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (30 Haziran 2023), s. 368.

8 Necla Kızıldağ-Kayahan Cantürk-İrfan Görkaş, "Osmanlı Dönemi Eytam Sandıklarından Modern Bankacılığa Geçiş", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 24, (Ocak 2023), s. 57.

Başlangıçta kazalarda teşkil edilen eytam idaresi ve sandık yönetimi, kadı (naip) başkanlığında eytam müdürü, müftü ve uygun görülen diğer kişilerden oluşturulmuştur. Eytam sandıkları bu idarenin bünyesinde faaliyet göstermiştir. Eytam Sandığının ismi 1906 yılından sonra Eytam İdânât Sandığı olarak değiştirilmiştir.⁹

Vilayet salnamelerinde, 1900 yılında ilk mutasarrıf olarak Asaf Paşa görülmektedir.¹⁰ Adli teşkilata bakıldığında, Livanın eski usul naiplikle yönetilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Naip aynı zamanda askerî kassam olarak görev yapmaktadır.¹¹ Bu çalışmada, eytam idaresi ve sandıklarının taşradaki mikro bir örneği olan Çorum merkez kazasındaki kuruluşu ve faaliyetleri incelenecektir. Bu kapsamda, 1894 yılından 1909 yılına kadar olan dönemde yerel şer‘î mahkemece yetimlerle ilgili yapılan işlemler ele alınacaktır.

Çorum, Yozgat Livasına bağlı bir kaza olduğundan başlangıçta burada eytam idaresi ve sandığı kurulmamıştır. Çorum Kazası, 1864 ve 1871 tarihli Vilayetler Nizamnamesi¹² sonucunda İskilip, Sungurlu ve Osmancık ve Hüseyinabad (Alaca) Nahiyeleri bağlanarak 1894 yılında liva (sancak) hâlineine getirilmiştir.¹³ Bu dönemde, merkezde kırk yedi mahalle ve merkez kazaya bağlı yüz yetmiş beş köy bulunmaktadır.¹⁴ Çalışmada öncelikle, Çorum merkez kazası ve bağlı köylerinde ölen kişilerden geriye kalan yetim, deli, kayıp, yaşlı veya bakıma muhtaç kişiler tespit edilecektir. Aynı zamanda bu kişilere atanan vasilerin sayısı ve dağılımı ortaya konulacaktır. Diğer taraftan, yetim ve benzeri kişilere ebeveynlerinden kalan mirasın ekonomik olarak değerlendirilmesi ve bu kişilerin diğer işlemleri hakkında bilgiler verilecektir. Bununla birlikte Çorum merkez kazasında eytam idaresi ve sandığının kurulması, eytam sandığından para istikrazı¹⁵ ve yetimlerin nemalandırılması üzerinde de durulacaktır. Konu; ilgili nizamnameler, kanunlar, karnameler ve emirler ile Çorum şer‘iyye sicilleri ve diğer kaynaklar çerçevesinde incelenecektir.¹⁶

9 *Düstur II. Tertip*, C. 7, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1941; Mustafa Güler-Necila Kızıldağ Palta, “Üsküdar Şer‘iyye Sicillerine Göre Eytam Mallarının Finansal Kullanımı (1850-1856)”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, VI, (Ekim 2023), s. 8.

10 Mehmet Çanlı, *Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908)*, Çorum 2013, s. 13.

11 Askerî kassam, askerî sınıf mensuplarının terekelerinin taksimini yapan ve bu konudaki davalarına bakan bir görevlidir. Naip yardımcısıdır. Çorum’da görev yapan naip, aynı zamanda bu görevi de yüklenmiştir.

12 Mustafa Gençoğlu, “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/1, s. 32.

13 Çanlı, *Ankara, Kastamonu, Sivas ...*, s. 11.

14 Çanlı, *Ankara, Kastamonu, Sivas ...*, s. 11-12.

15 Borçlanma.

16 Değerlendirmeye aldığımız 1894-1909 yıllarında Çorum şer‘iyye sicili defterleri on bir numaradan başlamakta olup, on altı numaraya kadar devam etmektedir. Bu defterlerde yetimlerle ilgili taradığımız konular genel olarak terekeler, mahkemece atanan vasiler, rüşti ispatı, nafaka, yetim malının satılmasına izin verilmesi, eytam sandığı ve sandıktan borç para verilmesi gibi başlıklardan oluşmaktadır. Çorum merkez kazası şer‘iyye mahkemesinde Aralık 1896 tarihi itibarıyla toplam 42 adet defter bulunmaktadır. Bunlardan on dördü eski defterdir. İki tanesi yeni ya da mevcut kullanılan defterlerdir. Bu defterlerden biri yetim ve eytam sandığı ile ilgili idâne kayıtlarının tutulduğu 135 sayfalık defterdir. Yetimlerle ilgili diğer bir defterde eytam sandığından borç alan kişilerin kefil gösterildiği terhinât defteridir. Askerde vefat eden kişilerin terekelerinin tutulduğu ayrı bir defter de bulunmaktadır. İdâne ve terhinât defterleri arşivde bulunmamaktadır. Ayrıca Şeyhülislamıktan gelen emirlerin tutulduğu iki ayrı defter bulunmaktadır. Diğer defterler, genel olarak her türlü medeni hukuk çerçevesinde mahkemenin sorumluluk alanına giren konuları içermektedir. Uygulamaya baktığımızda tayin dilen naiplerin görev sürelerine ait kayıtlarının

1. Çorum Merkez Kazasında Yetim Sayısı ve Vasi-Kayyım Atamaları

Bir yerleşim bölgesinde eytam idaresinin kurulabilmesi için yetim, kayıp, deli ve bakıma muhtaç kişilerin fazla olması gerekmektedir. 1894 yılında Çorum merkez kazasının ve bağlı köylerinin nüfusu, ortalama otuz beş bin kişi kadardır. Bunun bin kadarı gayrimüslimdir (Ermeni, Rum, Katolik ve Protestan).¹⁷ Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde nüfus oranı ikiye katlanmıştır. Bunun sebebi, 1878 yılı sonrasında Balkanlar, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da başlayan Rus işgali sonrasında bölgeden kaçan göçmenlerin bölgeye yerleşmesidir.¹⁸ Bu göçmenler, 1890'lı yılların başından itibaren Çorum ve çevresinde görünmeye başlamış ve yirminci yüzyılın başlarında yoğun olarak bölgeye yerleşmiştir. Bu nüfus artışına rağmen Çorum Livasında, 1894 yılından 1900 yılına kadar idari ve adli teşkilatlanmada belirgin bir değişiklik olmamıştır.¹⁹ İncelediğimiz döneme ait Çorum şer'iyeye sicili kayıtlarında belirtilen yetim, deli, kayıp ve bakıma muhtaç olan kişilerle ilgili toplam 741 adet hüküm bulunmaktadır. Bu kişilerin durumu aşağıda tablodaki gösterilmiştir.

Tablo 1. 1894-1909 Yılları Arasında Yetim ve Benzeri Kişilerin Sayısı

Yıl	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	Toplam
Yetim kalan	71	66	94	139	96	58	67	69	12	45	72	64	75	95	54	10	1087
Askerde olan	5	2	5	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	21
Kayıp olan	3	7	8	9	7	7	5	4	0	3	15	5	4	2	7	2	88
Hapishanede olan	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Deli olan	1	0	1	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	5
Bakıma muhtaç yaşlı kişi														2	2		4
Toplam	80	75	109	157	104	65	72	74	13	48	87	69	79	99	63	12	1206/

Kaynak: Tablodaki bilgiler Çorum Şer'iyeye Sicili 10-16 no'lu defterler taranarak tespit edilmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi, Çorum merkez kazası ve köylerinde her yıl kayda geçen yetim ve benzeri kişilerin sayısının çok fazla olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kişiler Tablo 1'de üç kategoride toplanmaktadır. Bunlardan birincisi yetimler olup toplam sayının yüzde doksanını, kayıplar yüzde yedisini ve askerde olanlar ise yüzde ikisini oluşturmaktadır. Tabloda gösterilen yetim, deli ve bakıma muhtaç kişilere mahkeme tarafından vasi atanırken askerde, hapishanede ve kayıp olanlara kayyım atanmıştır. Vasi, sosyal ve ekonomik haklarını kullanma yeterliliği olmayan bir kişinin mallarını muhafaza, işletme ve kullanma yetkisi verilen kişidir.²⁰ Eytam

tutulduğu defterler şeklinde görülmektedir. Araştırmamıza kaynak teşkil eden defterler, transkripsiyonu yapılan ve Çorum Belediyesiince yayımlanan defterlerdir.

17 Çanlı, *Ankara, Kastamonu, Sivas ...*, s. 14.

18 İlyas Ak, "Çorum ve Çevresinde İskân Edilen Muhacir, Mübadil, Gayrimüslim ve Aşiretler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi*, XVII/34, (Güz 2021), s. 504-506.

19 Çanlı, *Ankara, Kastamonu, Sivas ...*, s. 13.

20 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye ve İstilahat-ı Fıkhiye Kamusu V*, İstanbul [t.y.], s. 115; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, Genişletilmiş 2. Bs., İstiklâl Basımevi, Ankara 1954, s. 62.

idaresinin görevi ise yerel mahkemece yetim ve benzeri kişilere atanan vasi ve kayyımların üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini denetlemektir.

Vasi, öncelikle yetimin en yakın akrabalarından başlayarak güvenilir olduğu değerlendirilen kişiler arasından seçilmektedir. Babası ölen bir yetime öncelikle annesi vasi tayin edilmektedir. Kadınlar, daha önceleri vasi tayin edilmezken Tanzimat'tan sonra annelere bu hak tanınmaya başlanmıştır.²¹ Bunun yanında, Çorum şer'iyeye sicili kayıtlarında anne ve babanın yanında kardeşler, amca, dayı, teyze, hala, nene, dede ve yakın akrabaların da vasi olarak atandığı görülmektedir. Anne ve babadan biri sağ olduğu hâlde hukuki ehliyeteye sahip değilse, çocuklara başka birisi vasi olarak atanabilmektedir. Diğer taraftan, yakın akrabalarından birinin vasi veya kayyım atanmasına mâni bir durum varsa, bu görev ücretiyle başka bir kişiye de verilebilmektedir.

Mahkeme, vasiyi her zaman kontrol etme ve azletme yetkisine sahiptir. Gerektiğinde vasiinin faaliyetlerini gözetmek veya denetlemek amacıyla bir kişi görevlendirilebilmektedir. Bu kişiye "nazır" denilmektedir.²² Örneğin 1896 yılında Çorum Şeyhler Mahallesi'nden vefat eden Kürdoğlu Şakir'in küçük oğlu Mehmet'e vasi olarak amcası Zarif Efendi tayin edilmiştir. Ancak mahkeme kaydına göre, Zarif Efendi yeterli görülmemiş olacak ki kendisine nazır olarak Saatçi Hafız Mehmet Efendi atanmıştır. Mehmet Efendi'nin bu iş için yıllık iki yüz kuruş ücret alması kararlaştırılmıştır. Mahkeme kaydında gerekçe olarak, yetim için daha iyi ve faydalı (evlâ vü enfa') olacağına dair bir kayıt düşülmüştür.²³ İncelediğimiz dönemde mahkemece bu şekilde vasi üzerine nazır atanan kişi sayısı sekizdir. Yetimin yakınlarından vasi olarak atanacak biri bulunamayınca da mahkeme dışardan birini ücretli olarak atamaktadır.

Gayrimüslim tebaada da vasilik müessesesi aynı şekilde uygulanmakta ancak vasi, vasiyet üzerine atanmaktadır. Vasilik ile ilgili diğer uygulamalar Müslüman yetimlerinde olduğu gibidir. Bununla birlikte gayrimüslim vasiler mahkemelerce daha sıkı kontrol edilmektedir.²⁴ Gayrimüslimlerin Müslüman bir yetime vasi atanması yasaktır. İncelediğimiz dönemde Çorum merkez kazasında, gayrimüslimlerden vefat eden ve geriye yetim bırakan kişi sayısı beştir. Bunların tamamı Ermeni'dir. İlgili kişilerin vasi kayıtlarına bakıldığında herhangi bir vasiyetin yapılmadığı görülmektedir. Bu durumda, gayrimüslim tebaadan olan yetimlere de Müslüman yetimlere yapıldığı gibi en yakınları vasi olarak atanmıştır. Örneğin Kubbeli Mahallesinde vefat eden Ermeni Yozgadi Varcinyan İbrim'in oğlu Artin'e anne tarafından dedesi Yozgadi Abrahamyan Karabet²⁵, Atçalı Ulâ Mahallesinden Tobaloğlu Agop'un yetimine annesi Tokah²⁶, Atçalı Sani Mahallesinden Köşker oğlu Boyacı Canik oğlu Mağar'ın kızına erkek kardeşi

21 Şevket Topal, "Korumaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslâm Hukukunda Velâyet ve Vesâyet Yetkisi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 3, (2006), s. 264.

22 *Düstur I. Tertip*, C. 1, s. 270 (Madde 4).

23 *Çorum Şer'iyeye Sicilleri (ÇŞS)*, Defter No: 12, s. 239, Hüküm No: 1371.

24 *Düstur I. Tertip*, C. 1, s. 298-300.

25 ÇŞS, Defter No: 13, s. 167, Hüküm No: 340.

26 ÇŞS, Defter No: 15, s. 63, Hüküm No: 89.

Karabet²⁷ ve Sofular Mahallesinden Törekçioğlu Karabet'in oğlu Hamparsum'un yetimine annesi Gülyani vasi atanmıştır. Vasi Gülyani'nin üzerine dayısı Değirmencioğlu Karabaet oğlu Cebrail nazır atanmıştır.²⁸ Bölgede yaşayan Rumlarla ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Kayıp, deli ve bunamış kişiler söz konusu olduğunda vasilik yerine kayyımlik müessesesi devreye girmektedir. Kayyımlar, ilgili kişilerin mallarının değerinde ve doğru muhafaza edilerek korunması ile görevlendirilmektedir.²⁹ Kayıp veya haber alınamama durumu genel olarak erkeklerde görülmektedir. Tablo 1'e göre kayıp olan kişilerden sadece üçü kadındır. Bu durum, erkeklerin genellikle çalışmak için başka bölgelere gitmelerinden, askerlik görevini yerine getirirken veya savaşlarda uzun süre kendilerinden haber alınamamasından kaynaklanmaktadır.³⁰ Kendisinden haber alınamayan kişiler ortaya çıkana veya mahkemece öldüklerine dair bir karar verilinceye kadar miras malları için kayyım atanmaktadır; fakat bunun için bir zaman sınırlaması vardır. Kaybolan kişiden on yıl haber alınamazsa geriye kalan tüm malı mirasçıları arasında paylaştırılmaktadır.

Kayyım atanma şartı, sadece kayıp olmakla sınırlı değildir. Bir kişinin malını doğrudan yönetme ehliyetine sahip olmaması durumunda da kendisine kayyım atanmaktadır. Kişinin akli melekeleri yerinde değilse (deli veya mecnunsa) ve yaşça vasi atanacak kadar küçük değilse (yetişkinse) kendisine kayyım atandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, bakıma muhtaç ve bilinci yerinde olmayan (bunak) yaşlılara da kayyım atanması uygun görülmektedir. Kayyımlar, yakın akraba olabileceği gibi güvenilir biri de olabilmektedir.³¹

Kayyım atanan kişilerin çoğunu kayıplar oluşturmaktadır. Çorum şer'iyeye sicili kayıtlarında, kayıp olan kişilerin bazılarının kan davaları veya aile içi kavgalar sebebiyle köyünü veya ailesini terk ettiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bazılarının ise babası birden fazla eşle evli olduğu için annesini alarak köyünden ayrıldığı görülmektedir. Kayıtlardan tespit edebildiğimiz kadarıyla, incelediğimiz dönemde toplam kırk erkek birden fazla kişi ile evlidir. Bölgede iki ve üzeri evlilik yapan kişilerin sayısı çok fazladır. Bu durumun daha çok yirminci yüzyılın başlarından itibaren bölgeye gelen göçler sonrasında yaygınlaştığı tespit edilmiştir. Göçün yanında, toplumun büyük bir kısmının göçer olmasının da bunda etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Bölgenin nüfusu göçlerle artmış olsa da terekelerde yetim, kayıp ve deli sayısı azdır. Bunun nedenlerinin başında, vatandaşların ölüm vakalarını haber vermemesi gelmektedir. Mevcut tereke kayıtları da eksik veya yanlış bildirilmiştir.³² Bunları önlemek için 1887 yılında Kum

27 ÇŞS, Defter No: 15, s. 210, Hüküm No: 505.

28 ÇŞS, Defter No: 16, s. 172, Hüküm No: 288.

29 Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Yetimler için Alınan Bazı Sosyal Tedbirler", *Savaş Çocukları, Öksüzler ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, İstanbul 2003, s. 49-58.

30 Veysel Gürhan, "Osmanlı Devleti'nde Kayyımlik Müessesesi: 18. Yüzyıl Diyarbakir Şer'iyeye Sicillerine Göre Kayyımlik Müessesesinin Hukuki, İdari ve Sosyal Olarak Uygulanışı", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVI/4, s. 1076.

31 Gürhan, s. 1077-1078.

32 Terekelerde yetimlerle ilgili konular için bk. Fatih Bozkurt, "Yetimi Kolla, Malını Korum Tereke Defterleri ve Yetim Malları (1785-1875)", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/3, (Ocak 2012), s. 69-90.

Çeltiği, Çandar, Kızılviran, Göbeç, Orta Kışla gibi köylere gezici bir naip atanmıştır.³³ Alaca Nahiyesinde de bir gezici naibin görev yaptığı kayıtlarda geçmektedir. İncelediğimiz dönemde, bölgede mecnun (deli) olarak kayıtlara geçen beş kişi bulunmaktadır. Bunlardan birine yaşının küçük olması nedeniyle vasi³⁴; diğer ikisine ise yaşlarının büyük olmasından dolayı kayyım atanmıştır.³⁵ Aynı dönemde bakıma muhtaç veya yaşlılığından dolayı işlerini göremeyecek olan kişi sayısı da ikidir. Bu kişilerden birine torunu³⁶, diğerine ise oğlu³⁷ kayyım tayin edilmiştir. Kayyım olarak atanan oğula aylık olarak mahkemece bir ücret takdir edilmiştir. Ele aldığımız dönemde Çorum merkez kazası yerel şer‘î mahkemesince atanan vasi ve kayyım sayısı aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2. 1894-1909 Yılları Arası Çorum Merkez Kazası Vasi ve Kayyım Atama Sayıları

Yıl	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	Toplam
Anne	20	22	26	27	18	16	10	8	6	24	16	29	13	23	14	4	278
Baba	1	3	1	3	2	0	2	0	0	0	2	4	2	2	1	0	23
Kardeş	8	2	13	24	2	16	7	10	2	4	7	1	4	5	8	0	116
Amca	3	1	6	20	15	6	7	5	2	9	7	9	5	6	6	2	109
Dede	1	1	4	6	2	6	4	3	2	1	1	1	0	0	2	0	34
Yabancı	3	2	3	1	6	4	12	0	0	1	4	0	2	1	1	1	41
Toplam	36	31	53	81	45	48	42	26	12	39	37	44	26	37	32	7	601

İncelediğimiz yaklaşık on altı senelik dönemde yerel mahkemece 601 kişiye vasi ve kayyım ataması yapılmıştır. Bu rakamın beş yüz on üçü vasi, seksen sekizi ise kayyım olarak atanan kişilerdir.

2. Çorum Eytam İdaresinin Kuruluşu ve Teşkilat Yapısı

Emval-i Eytam Nezareti kurulmadan önce taşrada yetim işlerine Müfettiş hükkâmıhklarının denetiminde bulunan mahalli mahkemeler bakıyordu. Daha sonra, 1906 Eytam Nizamnamesiyle görev ve yetkileri belirlenen taşra eytam meclisi ve müdüriyetleri yetim işleriyle ilgilenmeye başlamıştır. 1906 Eytam Nizamnamesinin dokuzuncu faslında taşra eytam müdür ve meclislerinin kurulması ve görevleri tespit edilmiştir. Buna göre, taşrada vilayet, liva ve kazalarda eytam idarelerinin yanında birer eytam meclisi kurulmuştur.³⁸

Eytam Meclisinde, gerekli defterlerin tutulması ile her türlü yazışma ve kayıt işlemleri mahkeme kâtiplerince yapılmaktaydı. Eytam meclisleri, terekelerin mahkeme tarafından kuralına uygun şekilde yazılmasını, tereke eşyalarından satılanların kaydedilerek elde edilen

33 ÇŞS, Defter No: 10, s. 36, Hüküm No: 63.

34 ÇŞS, Defter No: 14, s. 184, Hüküm No: 475.

35 ÇŞS, Defter No: 12, s. 193, Hüküm No: 1215; Defter No: 15, s. 138, Hüküm No: 316.

36 ÇŞS, Defter No: 16, s. 319, Hüküm No: 620.

37 ÇŞS, Defter No: 16, s. 412, Hüküm No: 777.

38 *Düstur I. Tertip*, C. 8, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1943, s. 515-548. (Umum Emvâl-i Eytâmın Sûret-i İdâresi Hakkında Ta’dilen Kaleme Alınan Nizamnâme). (1906 Eytam Nizamnamesi Madde 88).

paranın sandığa konulmasını, idâne³⁹ ve nafaka hüccetlerinin vaktinde yazılmasını kontrol eder; ayrıca tereke memurlarını denetlerdi. Denetim sonucunda terekelerde herhangi bir sorun çıkarsa mahkeme vasıtasıyla Şeyhülislamlığa bildirilirdi.⁴⁰ Aynı zamanda her yıl eytam idaresi ve sandığının hesap defterlerini kontrol ederek gerekli ikazları yapardı. Denetim sonucunda muhasebe hesap defteri örnekleri, iki nüsha çoğaltılarak meclis tarafından tasdik edilirdi. Bunların bir nüshası mahallî eytam sandığında muhafaza edilir, diğer nüshası da Şeyhülislamlığa gönderilirdi.⁴¹ Eytam Meclisinin talimatı üzerine eytam idareleri, maliye müfettişleri tarafından teftiş edilirdi. Maliye müfettişlerinin bulunmadığı yerlerde ise bu iş için adliye müfettişleri görevlendirilirdi.

Taşra eytam idaresi ve meclisinin görevlerini kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: Yetimlerin sandığa teslim edilen para ve diğer emanetlerini koruma altına almak, gayrimenkullerini idare etmek ve her türlü vergi ve masraflarını takip etmek, devletten tahsis edilen maaşı almak, işlerine karşılık nafakalarını sağlamak, vasilerinin hesaplarını kontrol etmek ve yetimlerle ilgili diğer işleri takip etmek.⁴²

Bir bölgede eytam idaresi kurulabilmesi için öncelikle vefat edenlerin geride bıraktığı yetimlerin çok olması gerekmektedir. Çorum kazasının nüfus yoğunluğu 1894 yılında oldukça azdır. Yetim sayısı da eytam idaresinin masraflarını karşılayacak kadar değildir. Ancak liva olmasından dolayı eytam idaresi oluşturulmaya başlanmıştır. Bu idare, 1851 Eytam Nizamnamesi ve diğer zeyil nizamnameler gereği başlangıçta kadı (naip), eytam müdürü, müftü ve eşraftan birkaç kişiden oluşturulmuştur. Bu idarenin oluşturulduğuna dair yerel mahkeme kayıtlarında herhangi bir bilgiye rastlamamamıza rağmen 1895 yılına ait bir kayıta ilk defa eytam müdürünün ismi geçmektedir.

29 Kasım 1895 tarihli eytam sandığından verilen bir borç senedinde eytam müdürü olarak Eşmezzâde Mehmed Ali Efendi ibn-i Ali geçmektedir.⁴³ İncelediğimiz dönemdeki idânelerde (borç senedi) Mehmet Ali Efendi'nin ismi Mart 1896 tarihine kadar geçmektedir.⁴⁴ Daha sonra farklı mahkeme kâtipleri⁴⁵ nezdinde ve imzalarıyla sandıktan borç verilmiştir.⁴⁶ Kayıtlardan anlaşılabacağı üzere, muhtemelen Mart 1896 tarihinden itibaren yetim sayısının azlığı sebebiyle eytam idaresi kaldırılmıştır.

39 *Idâne* kelimesi borç veya ikraz anlamına gelmektedir.

40 1906 Eytam Nizamnamesi, (Madde 93).

41 1906 Eytam Nizamnamesi, (Madde 94).

42 ÇŞS, Defter No: 12, s. 250, Hüküm No: 1397.

43 ÇŞS, Defter No: 12, s. 250, Hüküm No: 1397.

44 ÇŞS, Defter No: 12, s. 145, Hüküm No: 940; Defter No: 12: s. 145, Hüküm No: 941.

45 İncelediğimiz dönemde Çorum merkez kazasında görev yapan ve eytam idaresinin işlemlerini yürüten kişilerin bazılarının isimleri şunlardır: Mahkeme mukayyidi veya tereke kâtibi Osman Efendi, tereke kâtibi Kara Alemdarzâde Ömer Efendi, mahkeme kâtibi Ahmet Efendi, Ateş Fakihzâde Cemil Efendi ve Hafız Şükrü Efendi.

46 1894 yılında Çorum liva haline getirildiğinde mevcut Nâib Osman Efendi'dir. Çanlı, *Ankara, Kastamonu ...*, s. 182; Aynı yılda naib olarak eski Tarsus naibi Mehmet Nazif Efendi atanmıştır. ÇŞS, Defter No: 12, s. 12, Hüküm No: 4; 1896 yılında ise eski Seferihisar Naibi Bahattin Efendi atanmıştır. ÇŞS, Defter No: 13, s. 22, Hüküm No: ?; Bu dönemde müftü olarak İbrahim Nuri Efendi görev yapmaktadır, Çanlı, *Ankara, Kastamonu ...*, s. 182.

Bu dönemde Osmanlı coğrafyasının her yerinde, eytam idaresi ve sandıklarla ilgili sorunlar artmıştır.⁴⁷ Çünkü 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında başlayan ekonomik kriz sebebiyle eytam idaresi ve sandıklarında usulsüzlükler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun üzerine 1890 yılından itibaren eytam idaresi ve sandıklarında denetimler artmıştır. Bu çerçevede, eytam idaresi ve sandıkları hakkında yeni bir nizamname hazırlanmaya başlanmıştır.

Denetimler sonucunda, eytam idaresi ve sandıkların durumunun beklenenden daha kötü olduğu ortaya çıkmıştır. Denetimlerle ilgili 10 Nisan 1906 tarihli bir rapor, Osmanlı coğrafyasının hemen her yerinde eytam idaresi ve sandıklarının ne durumda olduğu hakkında önemli ipuçları vermektedir.⁴⁸ Raporda; sandıktan borç olarak verilen paraların, uzun yıllar bazı kişilerden tahsil edilemediği, eytam müdürlerinin liyakat sahibi kişiler olmadığından yetimin hak ve hukukunu koruyamadıkları belirtilmektedir. Sandıkta görevli kişilerin büyük bir kısmının yerli olması nedeniyle hatır gönül üzerine iş yaptıklarından bahsedilmektedir.

Şikâyetler üzerine yapılan denetimler sonucunda Meclis-i Emval-i Eytam, sorunlara çare bulmak maksadıyla nizamnamede düzeltmeler yapmak için çalışmalara başlamıştır. Bunun sonucunda yeni nizamname 28 Nisan 1906 tarihinde yayımlanmıştır.⁴⁹ Bu Eytam Nizamnamesi, geçmiş nizamnameler ile zeyillerini feshetmiş ve eytam idaresi ve sandıklarının lağvedilmesine (1926) kadar yürürlükte kalmıştır. Yeni nizamname ile taşrada eytam idarelerinin ve sandıklarının kurulması zorunlu hale getirilmiştir.

Çorum merkez kazasında da 17 Ekim 1906 tarihinde eytam müdürünün atanmasıyla eytam idaresinin yeniden kurulduğu görülmektedir. Başlangıçta eytam müdürünün ilmiye sınıfından olma şartı varken eytam idarelerinin taşrada kurulmaya başlamasıyla müdürün ilmiye sınıfından atanması şartı kaldırılmıştır. Taşra eytam müdürleri mahallî idare meclislerince seçilmektedir. Müdürlükler, güvenilir kefile bağlanarak ve evrakları alınarak atanırdı. Bu kişilerin mal varlıkları, belediyelerce tespit edilmektedir. Kendisinden ve kefil olan kişilerden senet alındıktan sonra mahkeme kaydına tescil edilirdi. Tescil edilen bu senetler, naipler tarafından Şeyhülislamlık makamına gönderilmektedir. Kefalet senedinin bir nüshası idari mecliste saklanmaktadır. Müdürlüklerin görev süresi başlangıçta iki yıl iken 1906 Eytam Nizamnamesiyle sürekli hale getirilmiştir.⁵⁰

1896 yılının başlarından itibaren kaldırılan Çorum eytam idaresi ve müdürlüğünden sonra ikinci defa yeniden bir eytam müdürünün 17 Ekim 1906 tarihinde atandığını görmekteyiz. Bu tarihte, Hacı Gevan Mahallesi'nde ikamet eden Bekir oğlu Kürkçüzade Mehmet Galip Efendi eytam müdürü olarak tayin edilmiştir. Müdür, kendisine kefil olarak Karakeçili Mahallesinden Oduncuoğlu Ahmet Efendi ve Hacı Gevan Mahallesinden Kürkçüzade Mustafa ve kardeşi

47 Eytam idaresi ve sandıkları ile ilgili geniş bilgi için bk. Fatih Çil, *Emval-i Eytam Sandıkları (1851-1914)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2023.

48 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâbîâlî Evrak Odası (BEO), 2829/212174 (3 Eylül 1322 / 16 Eylül 1906). Adana Vilayetinden Sadarete gönderilen rapor.

49 *Düstur I. Tertip*, C. 8, s. 515-548.

50 *Düstur I. Tertip*, C. 8, s. 515-548. (Madde 90).

Ahmet'i göstermiştir.⁵¹ Mehmet Galip Efendi ve kefillerine kefalet senedi imzalatılmıştır. Senette, uhdesinde muhafaza ettiği her türlü resmî evrakı, parayı veya yetim mallarını zimmetine geçirir veya zarar ettirirse kendisinden peşinen tahsil edileceği belirtilmektedir. Mehmet Galip Efendi, müdürlük karşılığında on beş parça emlak ve arazinin bedeli olan 21750 kuruşu ipotek göstermiştir. Çorum Defter-i Hakani idaresinin verdiği belgeye göre ipotek gösterilen emlak ve arazilerin dökümü aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Eytam Müdürü Mehmet Galip Efendi'nin İpotek Olarak Gösterdiği Mallar

Mevkii	Dönümü	Numarası	Cinsi	Kıymeti (Kuruş)	Kefillerden kime ait olduğu
Beydili	3	52	Bahçe	1.250	Kefil Oduncuoğlu Ahmet Efendi adına kayıtlı
Beydili	-	53	Hane	500	“
Yaydığın	10	111	Tarla	100	“
Lebleci	10	60	Dükkân	4.500	“
Beydili	-	54	Samanlık	1.000	“
Ayarık	5	14	Bağ	1.000	“
Kuyuönü	1	-	Bağ	500	“
Hamamlıçay	1	1	Bağ	500	“
Nakit				1.250	“

Mevki	Dönümü	Numarası	Cinsi	Kıymeti (Kuruş)	Kefillerden kime ait olduğu
Çoraklık	12	175	Bağ	550	Kefil Mehmet Galip ve kardeşi Mustafa Efendi'nin dedeleri Kürkçüoğlu Mustafa adına kayıtlı
Fetene	3	22	Bağ	1.000	“
Kuruçay	1	154	Bahçe	5.000	“
Ilıca	9	56	Bağ	1.250	“
Bekmez Pazarı	-	16	Dükkân	4.625	“
				18.375	

Mevki	Dönümü	Numara	Cinsi	Kıymeti (Kuruş)	Kefillerden kime ait olduğu
Hacı Musa Köyü civarında	6	4	Tarla (yarım hisse)	1.500	Müdür Mehmet Galip Efendi üzerine kayıtlı
Gevheri salık	38	19		1.875	“
				21.750	

Tablo 3'te görüldüğü gibi Mehmet Galip Efendinin üzerine kayıtlı çok az mal varlığı olduğu anlaşılmaktadır. İpotek olarak gösterilen malların bir kısmı babası ve dedesinin üzerine kayıtlıdır. Bu durum, eytam müdürlüğüne talip başka bir kişi olmamasından kaynaklanmış olabilir. İpotek olarak gösterilen gayrimenkullerin kıymeti, bölgedeki bazı yerlerin o dönemdeki rayiç bedellerini göstermesi bakımından önemlidir.

51 ÇŞS, Defter No: 16, s. 219, Hüküm No: 408.

Eytam müdür ve yardımcıları, idare ve sandığa giren-çıkan para ve diğer kıymetli eşyaları ve bunların tahmini değerlerini deftere kaydettiler ve kasaya koydurmakla sorumludur. Sandıktan borç alacak kişilerin gösterdiği ipoteklerin kıymet takdirini yaptırırdı. Kefillerin ve ipoteklerin sağlam veya güvenilir olmasını, yetimin nema ve diğer gelirlerini baş tahsildar vasıtasıyla tahsil ederek vasi veya yakınlarına verilip verilmediğini kontrol ederdi. Müdür aynı zamanda, faizde zamanı dolan paraların tahsilini yaptırır ve tekrar yenilenmesini sağlardı. Kısacası müdür ve yardımcıları, maiyetinde çalışan memurların görevlerini yapıp yapmadığını denetlerdi.⁵² Eytam müdürü, sandıktan yapılan her türlü ödeme esnasında hazır bulunur⁵³ ve sandığın güvenliğinden sorumludur. Sandık çalışanları, resmî tatil günleri dışında her gün altı saat çalışmak zorundadır.⁵⁴ Aynı zamanda, müdüriyete gönderilen evrakların işlemlerinin bir hafta içinde sonuçlandırılması gerekmektedir.

Eytam idaresinde müdürden başka müdür yardımcısı, eytam muhasebecisi, sandık emini, idâne memuru, sandık kâtibi, mümeyyiz, tahsildar, sertahsildar ve muhammin görev yapmaktadır.⁵⁵ Eytam meclisi üyeleri ise belediye azasından seçilen iki daimî üye, defterdar, muhasebeci, mal müdürü, müftü ve eytam müdüründen oluşmaktadır. 1906 yılının sonlarında, H. 1325 Ankara Vilayet Salnamesine göre Çorum merkez kazasında görev yapan ve eytam meclisini oluşturan kişiler şunlardır: Muhasebeci İbrahim Efendi, mal müdürü (hazine vekili) Agop Efendi, müftü Ali Tahir Efendi, belediye meclis üyesi Abdurrahim Ağa ve Esat Efendi.⁵⁶

Eytam idaresi ve sandıklarını birbirinden ayırt etmek mümkün değildir. Eytam idareleri yetim, deli, yaşlı, kayıp, bakıma muhtaç ve bunak gibi kişilerin sosyal haklarıyla ilgilenirken, eytam sandıkları ise bu kişilerin ekonomik haklarını korumakla mükelleftir. Sandıklar, yetim ve benzeri kişilerin para ve diğer mallarını değerlendirerek nemalandırılmasını sağlamaktadır. Böylece sandıklar, kurulduğu bölgenin kalkınmasında finansal destek sağlayarak ekonomik katkıda bulunmaktadır.⁵⁷ Eytam sandığı, müdüriyet bünyesinde faaliyet göstermektedir ve yaptığı işlemlerden İstanbul'daki merkeze karşı sorumludur. Eytam idaresi ve sandıklarının denetimi ve temyizi, şeyhülislamlığa bağlı olan Eytam Meclisi tarafından yapılmaktadır. Bu üç kurum birbirini tamamlayan unsurlardır.⁵⁸

Sandıklar, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminden itibaren varlığı bilinen para vakıflarının işletim sistemine göre faaliyet göstermiştir. Bu sistem, on dokuzuncu yüzyılda ekonominin bozulmasına bağlı olarak çok yaygın hâle gelmiştir.⁵⁹ Uygulanan yöntem, sandıkta toplanan

52 *Düstur I. Tertip*, C. 8, s. 515-548 (Madde 31).

53 *Düstur I. Tertip*, C. 8, s. 515-548 (Madde 40).

54 *Düstur I. Tertip*, C. 8, s. 515-548 (Madde 32 ve 41).

55 Muhammin, menkul ve gayri menkul bir malın değer takdirini yapan kişidir.

56 Çanlı, *Ankara, Kastamonu ...*, s. 519.

57 Kızıldağ-Cantürk-Görkaş, "Osmanlı Dönemi Eytam ...", s. 57.

58 Çanlı, "Eytam Sandıklarının Para ...", s. 163-193.

59 N. Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, TDV Yayınları, s. 138; Kayahan Cantürk-İrfan Görkaş, "Para Vakfından Mal Vakfına Dönüşüm: Neden ve Sonuçlar", *Düşünce Dünyasında Türkiz Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, (Ağustos 2017), s. 91-107.

paranın yıllık %15 gelir karşılığında paraya ihtiyaç duyanlara borç olarak verilmesi şeklinde özetlenebilir. Taşradaki eytam idareleri yetim sayısına göre peyderpey kurulurken; eytam sandıkları, nezaretin kurulmasından itibaren yerel şer'î mahkemeler vasıtasıyla yetimlerin malını para vakıflarının işletim sistemine göre değerlendirmeye başlamıştır.

Eytam Sandıklarının Gelir Kaynakları ve Parayı Değerlendirmesi

Eytam sandıklarının gelir kaynağı, yetimin mirasçılarının kalan ve kendilerinin sahip olduğu her türlü nakit para ve mallardır. Mücevherat kısmı, bozduklar sandıklara aktarılmakta ve burada faizle işletilmektedir. Gayrimenkuller ise işletilerek aylık veya yıllık şeklinde gelirleri vasiler tarafından sandığa teslim edilmektedir. Altın ve kıymetli eşyalar nakit paraya çevrilmektedir.⁶⁰ Bu durum, yetimi ve ailesini mağdur ettiğinden dolayı yetim yakınları ve vasilerinin zaman zaman mal kaçırmalarına sebep olmuştur. Her bölgede olduğu gibi Çorum'da bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Çorum'da başlangıçta, sandığa teslim edilen paralar ambarda saklanmıştır.⁶¹ Eytam sandıklarının diğer bir gelir kaynağı da eytam idaresinin yapmış olduğu işlemler sonucunda elde edilen harçlar, faiz gelirleri ve diğer (ihtiyat) adı altında alınan ödemelerdir.

Kuruluşundan son dönemine kadar eytam sandıklarındaki paralar, kaime/kâğıt para üzerinden işlem görmüştür. I. Meşrutiyet sonrasında ise paranın değerinin düşmesi sonucunda sandıklarda bekleyen paralar altın ve gümüşe çevrilmiştir. Aynı zamanda, sandıktan borç alan kişilerden alacaklar da altın/gümüşe çevrilmiştir. Sandığın yetimlere geri ödemesinde bu durum geçerli olmamıştır.⁶² Daha sonraları sandığa teslim edilen paranın cinsi neyse yetime verilecek para da o şekilde ödenmeye başlanmıştır.

Yetimin sandıktaki paraları; esnaf, tüccar, memur ve ziraatla uğraşan kişilerin ihtiyaçlarını karşılamaları için faizle borç verilmiştir. Faiz kavramı, eytam sandıklarında tutulan idâne defterlerinde *rbh* olarak geçmektedir. Sandıktan para talep edilmediğinde, yetimin mağdur edilmemesi için sandıklardaki paralar önceleri sarraflarca değerlendirilmiştir. Daha sonra yetim adına devlet tahvili de alınmaya başlanmıştır.⁶³ Çorum merkez kazasında böyle bir uygulamanın olduğunu tespit edemedik.

Sandıktan kadın-erkek, Müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmadan paraya ihtiyacı olan kefil ve ipotek gösteren herkes faydalanabilirdi. 1915 yılına kadar sandık çalışanlarına, yetim yakınlarına ve vasilerine para istikrazı yapılması yasaklanmıştır.⁶⁴ Çorum şer'îye sicili kayıtlarından tespit edebildiğimiz kadarıyla, eytam sandığından verilen paraların büyük bir kısmı, yasak olmasına

60 *Düstur I. Tertip*, C. 1, s. 270-274.

61 Reşit olan bir yetime 2 Ekim 1906 tarihinde parası ambar müdürü tarafından teslim edilmiştir. ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 78, Hüküm No: 151.

62 Çanlı, "Eytam Sandıklarının Para ...", s. 166-167.

63 Çanlı, "Eytam Sandıklarının Para Arzı (İdane Defterleri) ...", s. 7-8

64 *Düstur II. Tertip*, C. 7, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1336, s.758-760 (Umum Emvâl-i Eytâmın Suret-i İdaresine Mütedâir 4 Rabi'u'l-evvel 1324 Tarihli Nizamnamenin 2'nci Serlevhasıyla 20, 26, 44, 45 ve 49 maddelerini Mu'addel Mevâd-ı Nizâmiye).

rağmen yetimlerin vasilerine ve yakın akrabalarına verilmiştir. Bölgede eytam idaresi çok geç kurulduğu için sandıktaki emanet paralar yerel şer‘i mahkemeye eski usul sandıklarda muhafaza edilmiş ve değerlendirilememiştir.

Eytam nizamnamelerinde, “sandıkta biriken paralarla devlet tahvili alınabilir” diye herhangi bir madde olmamasına rağmen devlet başlangıçtan itibaren sık sık eytam sandıklarından borç almıştır. Kayıtlardan tespit ettiğimize göre Çorum eytam sandığı, yetim sayısının az olması veya yetimlerin çok büyük emaneti olmaması sebebiyle devlete borç vermemiştir.

Eytam Sandığından Yapılan Para İstikrazı İşlemleri

Çorum merkez kazasında eytam sandığının müşterisi büyük oranda çiftçi ve az da olsa esnaftır. Sandıktan borç talebinde bulunanlar, başlangıçta yerel şer‘î mahkemeye başvurmaktadır. Eytam idaresinin kurulmasından sonra müdüriyete müracaat edilmeye başlanmıştır.⁶⁵ Sandıktan borç alacak kişi, alacağı borca karşılık ipotek göstermek zorundadır. İpotek, altın ve benzeri takılar olabileceği gibi herhangi bir gayrimenkul de olabilmektedir. İpotek, alınacak borcun veya paranın üzerinde olması gerekmektedir. Çorum merkez kazası şer‘iyye defterlerinde ipotek kayıtları gösterilmemesine rağmen bazı kayıtlarda bununla ilgili ipuçları bulunmaktadır. Bölgedeki ipotekler genelde gayrimenkul ve hayvan karşılığı meblağlardır. Alınan ipotek, başlangıçta borç alınacak meblağın bir buçuk katı kadarken bu oran 1906 yılında iki katına ve I. Dünya Savaşı döneminde üç katına kadar çıkarılmıştır.⁶⁶ İpotek olarak gösterilen malın kıymet takdiri, önceleri muhammin (tahminci) denilen kişiler tarafından yapılırken daha sonra maliye ve belediyelerce yapılmaya başlanmıştır.

Sandıktan para çekmenin diğer bir şartı da kefil göstermektir. Başlangıçta istenen kefil sayısı üç kişiye kadar daha sonra ikiye düşürülmüştür. İncelediğimiz kayıtlarda iki kefil bulunmaktadır. Kefillerle yapılan kefalet sözleşmeleri sandıklarda saklanmaktadır. Çorum merkez kazası şer‘iyye mahkemesi kayıtlarında 1896 yılına kadar kefillerden alınan ipoteklerin ayrı bir defter şeklinde kayıtları tutulmuştur. Bunlar *Terhin Defteri* şeklinde kayıtlarda geçmektedir.⁶⁷ Aynı şekilde başlangıçtan Aralık 1896 tarihine kadar idâne senetleri ayrı defter şeklinde tutulmuştur.

Sandıktan borç olarak verilecek paranın miktarı konusunda herhangi bir limit yoktur. İncelediğimiz dönemdeki nizamnameler ve zeyillerine göre borçlanma süresi üç yıldır. Bu süre 1915 tarihli bir kararname ile beş yıla çıkarılmıştır.⁶⁸ Çorum eytam sandığında bu süre, yasak olmasına rağmen sürekli beş yıl olarak uygulanmıştır. Borcunu ödemeyen kişi ve kefillerine, İcra Kanunu’nda 1907 yılında yapılan bir değişiklikle hapis cezası getirilmiştir.⁶⁹ Borçlu vefat ederse, geri ödeme süresi beklenmeksizin borcu terekesinden alınmaktadır.

65 *Düstur I. Tertip*, C.1, 1289, s. 276-277.

66 *Düstur I. Tertip*, C. 8, 1943, s. 515-548.

67 ÇŞS, Defter No: 13, s. 21.

68 *Düstur II. Tertip*, C. 7, s. 761-762.

69 *Düstur I. Tertip*, C. 7, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1941, s. 863-864 (Emvâl-i Eytâmdan Medyûn Olanların Dahi İcrâ Kanûnunun 39’ncu Maddesinin 2 Şaban 1299 Târihli Zeyline Tevfikan Bilâ Nafaka Hapis Edilmesi Hakkında İrâde).

Eytam müdüriyetinde ve sandıklarında yevmiye defteri, icmal defteri, yetim gelir-gider defteri ve eytam teminatlı idâne defteri gibi birçok defter tutulmaktadır. Bunlardan en önemlisi, idâne defteridir. Eytam teminatlı idâne defteri, idâne memuru tarafından tutulmaktadır. Bu defterler 1906 eytam nizamnamesi ile zorunlu hâle getirilmiştir. Ancak Mart 1909 yılına kadar Çorum şer'iyeye mahkemesinde bu defterlere rastlamadık. Aralık 1896 tarihinde naip devir teslim tutanağında belirtilen idâne ve terhin (ipotek) defterleri son döneme kadar kullanılmış olması mümkündür. Bu iki defterde yetimlerin mal varlığı, gelir ve giderleri, yetim parasından alınan borçlar, alınan borca dair yapılan sözleşme tutanakları, verilen ipotek kayıtları tutulmuş olması ihtimali de mevcuttur. Terhin defterleri mevcut arşiv kayıtlarında bulunmamaktadır. Muhtemelen idâne ve terhin defterleri, Cumhuriyet döneminin başında taşra mahkemelerinden ve Meşihat arşivinden toplanılarak 1926 yılında kurulan Emlak ve Eytam Bankası'nın bünyesine alınmıştır.

Sandıktan borç alan kişi ile mahkeme veya eytam idaresi arasında borç sözleşmesi yapılmıştır. Borç senetleri, Çorum mahkeme kayıtlarında karışık olarak düzenlenmiştir. Bu kayıtlar, düz metin şeklinde yazılmış olup standart bir metin şeklinde değildir. 1906 Eytam Nizamnamesi ile borç senedi, kefalet senedi ve diğer birçok belgenin düzenlenmesi standart hale getirilmiştir. Aynı zamanda, borç senetleri idâne defteri şeklinde müstakil olarak düzenlenmiş ve matbu şeklinde bastırılmıştır. Ancak Çorum şer'î mahkemesinde herhangi bir değişimin yapılmadığı görülmektedir.

Borç senedinde borçlunun kişisel bilgileri, adresi ve borcu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Borçlunun, hangi yetimin malından borç aldığı belirtilmektedir. Alınan borcun kaç yıllığına alındığı, ne kadar borç alındığı ve borcun faizinin tutarı hesaplanarak geri ödeyeceği para yazılmıştır. Senedin sonlarına doğru kefiller ve beyanı yer almaktadır. Beyanda ilgili vasi ve eytam müdürü vasıtasıyla işlem yapıldığı, borçluya ne kadar para ödeneceği ve kendisinin ne kadar geri ödeyeceği belirtilmiştir. Borcun ödenmediği takdirde gösterilen ipotek ve ferağın satılacağı ve bunun için eytam müdürü, naip ve müftüyü vekil tayin ettiği bildirilmektedir. Bununla birlikte, mahkeme harçları ve vergilerini kendisinin ödeyeceğine dair belge imzaladığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Sözleşme metninde iki şahidin adı bulunmaktadır. Şahitler, borçlunun yakını olabildiği gibi mahkemedeki görevliler de olabilmektedir. Şahitlerin yanında borçlunun adı, eytam müdürü ve naip ya da naibe vekil olan başkâtibin adı ve imzaları, parmak izi veya mührü bulunmaktadır. En altta da alınan idâne ve kaydiye harcı yazılmıştır.

Eytam Sandıklarında Uygulanan Faiz Sistemi ve Çorum Eytam Sandığının Yaptığı Para İstikrazı

Eytam sandıklarındaki para istikrazının mantığını anlamak için idâne senetlerinin içeriğine bakılması gerekir. Sözleşmeye göre borçlunun, kendisine para teslim edildikten sonra anaparayı altışar aylık eşit taksitlerle ödemesi gerekmektedir. Örneğin alınan borç bir yıl vade ile alınmış ise iki taksitte, iki yıl vade ile alındığında dört taksit, üç yıl vade ile alındığında da altı taksitte ödenmektedir. Borçlu, ödemeyi bu şekilde yapacağını sözleşme metninde taahhüt etmektedir.

Kısaca sandık öncelikle anaparayı tahsil etmektedir. Faizin ödenmesi, borcun alındığı tarihi takip eden aydan itibaren başlatılmaktadır. Her ne kadar eytam nizamnameleri bu şekilde ise de Çorum merkez kazasında bunun böyle uygulanmadığı görülmektedir. Sandıkta yapılan her türlü parasal işlemlerde 1881 yılından itibaren Rumi takvim yerine Miladi takvimin aybaşı ödeme tarihi kabul edilmiştir.⁷⁰ Ancak Çorum şer'iyeye mahkemesi kayıtları, uzun bir süre Hicri takvim kullanmaya devam etmiştir.

Faiz ve masraf tutarı ödemeleri, altmış ay ya da beş yıllık taksitlerle yapılmaktadır. Eytam sandıklarında para istikrazı başlangıçta sim mecîdi kaime (kâğıt para) ve para/kuruş üzerinden yapılırken, 1906 yılından sonra Osmanlı lirası üzerinden işlem görmüştür. Çorum merkez kazası eytam sandığının 1894-1909 yılları arasında yaptığı para istikrazı aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Çorum Merkez Kazası Eytam Sandığından Yapılan Para İstikrazı

Yıl	Borçlu	Çekilen Para (Kuruş/Para)	Faizi (Rıbh) (Kuruş/Para)	Ödenecek Toplam Para (Kuruş/Para)	Vadesi	Yıllık Faiz (Rıbh)	Açıklama
1895 ⁷¹	Vasi	1.473	410	1.884,30	3 yıl	9.2	
1896 ⁷²	Vasi	753,30	85	838,30	1 yıl	11.28	
1896 ⁷³	Yakını	200	24	224	1 yıl	12	
1897 ⁷⁴	Kardeşi	956	715	1.671	5 yıl	15	Aylık ödememiş
1897 ⁷⁵	Vasi/Amca	2.828	1.695	4.523	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1897 ⁷⁶	Vasi/Anne	1.530,20	918	2.448,20	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1897 ⁷⁷	Vasi/Baba	2.611	1.567,20	4.178,20	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1897 ⁷⁸	Vasi/Nene	850	485	1.295	5 yıl	11.41	Aylık ödememiş
1897 ⁷⁹	Vasi/Amca	1.203,28	740	1.983,28	5 yıl	12.30	Aylık ödememiş
1897 ⁸⁰	Vasi/anne	1.652,31	991,20	2.643,50	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1898 ⁸¹	Vasi/Dede Ermeni	1.6087,13	9.652,20	25.739,33	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1898 ⁸²	Vasi/Baba	4.481,34	2.685	7.166,34	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1898 ⁸³	Vasi/Amca	11.129,30	6.676,10	17.895,20	5 yıl	12	Aylık ödememiş

70 *Düstur I. Tertip*, Zeyl C. 4, Matbaa-ı Osmaniye, Dersaadet 1302, s. 187 (Bî Kudret Medyûnların Bin Sekiz Yüz Altmış Altı Sene-i Milâdiyesinden Mukaddem Eytâm Sandıklarına Olan Duyûnât-ı Atıklarına Dâirdir).

71 ÇŞS, Defter No: 12, Sayfa No: 250, Hüküm No: 1397.

72 ÇŞS, Defter No: 12, Sayfa No: 145, Hüküm No: 940.

73 ÇŞS, Defter No: 12, Sayfa No: 250, Hüküm No: 941

74 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 29, Hüküm No: 16.

75 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 40, Hüküm No: 39.

76 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 47, Hüküm No: 44.

77 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 64, Hüküm No: 75.

78 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 82, Hüküm No: 111.

79 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 101, Hüküm No: 151.

80 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 132, Hüküm No: 228.

81 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 169, Hüküm No: 344.

82 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 223, Hüküm No: 469.

83 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 232, Hüküm No: 492.

1898 ⁸⁴	Vasi/Anne	2.490,30	2.095,15	5.595,5	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1898 ⁸⁵	Vasi/Anne	7.466,8	4.478,30	11.934,38	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1898 ⁸⁶	Vasi/Dede	1.056,32	633,30	1.690,20	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1898 ⁸⁷	Vasi/Anne	2.601,36	1.560	4.161,36	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1898 ⁸⁸	Vasi/Anne	3.615,20	2.160	5.780,20	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1899 ⁸⁹	Vasi/Dede	2.722,16	1.630	4.352,26	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1899 ⁹⁰	Vasi/Anne	5.530,26	3.315	8.845,26	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1899 ⁹¹	Vasi/Abi	5.873,7	3.520	9.393,7	5 yıl	12	Reşit olduğundan 2 Ekim 1902 tarihinde parası ödenmiştir.
1899 ⁹²	Vasi/Amca	224	130	354	5 yıl	12	Aylık ödememiş. Reşit olduğundan 30 Nisan 1911 tarihinde parası ödenmiştir.
1899 ⁹³	Vasi/Dede	1.850,22	1.110,10	2.962,32	5 yıl	12	Aylık ödememiş
1900 ⁹⁴	Vasi/Anne	2.352,20	1.410	3.764,38	5 yıl		Aylık ödememiş
	Nazır/Dede ⁹⁵	2.352,20	1.410				
1901 ⁹⁶	Vasi/Amca	4.474,38	2.690	7.164,38	5 yıl		Aylık ödememiş. 11 Mart 1907 tarihinde ödenmiştir.
1905 ⁹⁷	Vasi/Yakını	3.271,30	401	3.672,30	1 yıl	12	Aylık ödememiş. 13 Aralık 1906 tarihinde ödenmiştir.
1905 ⁹⁸	Vasi/Anne	968	106	1.074	1 yıl	11	Aylık ödememiş. 13 Mart 1906 tarihinde ödenmiştir.
1905 ⁹⁹	Vasi/Amca	1.661,1	199	1.860,1	1 yıl	12	Aylık ödememiş. 8 Ekim 1906 tarihinde ödenmiştir.
1906 ¹⁰⁰	Vasi/Amca	5.000	600	5.600	1 yıl	12	Aylık ödememiş

84 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 233, Hüküm No: 494.

85 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 233, Hüküm No: 495.

86 ÇŞS, Defter No: 13, Sayfa No: 234, Hüküm No: 498.

87 ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 57, Hüküm No: 95.

88 ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 58, Hüküm No: 99.

89 ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 78, Hüküm No: 151.

90 ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 82, Hüküm No: 169.

91 ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 85, Hüküm No: 176.

92 ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 92, Hüküm No: 191.

93 ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 94, Hüküm No: 197.

94 ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 181, Hüküm No: 462.

95 Anne ve dede ayrı ayrı para çekmişler. Ancak bir sözleşme yapılmıştır. Eytam Müdürü Mehmet Galip Efendi göreve başladıktan sonra eski idâne senetlerini gözden geçirmiş ve gerekli işlemleri yaptığını görmekteyiz.

96 ÇŞS, Defter No: 14, Sayfa No: 231, Hüküm No: 583.

97 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 113, Hüküm No: 179.

98 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 115, Hüküm No: 183.

99 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 117, Hüküm No: 185.

100 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 171, Hüküm No: 286.

1906 ¹⁰¹	Vasi/Yakını	798, 10	95	893,10	1 yıl	12	Aylık ödememiş. Reşit olduğundan 2 Ağustos 1915 tarihinde parası ödenmiştir.
1906 ¹⁰²	Vasi/Amca	1.671	Aylık 16. 26	2.671	5 yıl	19.5	Aylık ödememiş. Reşit olduğundan 18 Ocak 1910 tarihinde parası ödenmiştir.
1906 ¹⁰³	Vasi/Amca	1.860,1	Aylık 18.23 Faizi 446	2.306,1	2 yıl	12	Aylık ödememiş. Reşit olduğundan 5 Nisan 1910 tarihinde parası ödenmiştir.
1906 ¹⁰⁴	Sandıkta emanet para	2.320	69,18	2.389,18	3 ay	7.5	1 Nisan 1907 tarihinde ödenmiş.
1906 ¹⁰⁵	Vasi/Amca	1.901,1	Faiz 650.4	2.555,4	1 yıl	34	Aylık ödememiş. 1 Mayıs 1910 tarihinde ödenmiştir.
1906 ¹⁰⁶	Vasi/Amca	2.049,35	1.225	3.274,35	5 yıl	12	Aylık ödememiş. 30 Temmuz 1914 tarihinde ödenmiştir.
1906 ¹⁰⁷	Yabancı	2.815,13	1.685	4.500,13	5 yıl	12	Aylık ödememiş. 5 Ocak 1912 tarihinde parası ödenmiştir.
1906 ¹⁰⁸	Vasi/Anne	3.733,4	2.235	5.968,4	5 yıl	12	Aylık ödememiş. Reşit olduğundan 21 Mayıs 1912 tarihinde parası ödenmiştir.
1906 ¹⁰⁹	Yabancı	2.000	60	2.060	3 ay	3	19 Ocak 1910 tarihinde ödenmiş.
1906 ¹¹⁰	Yabancı	3.068	1.104	4.172	3 yıl	12.40	Aylık ödememiş. 2 Mart 1910 tarihinde ödenmiş.
1906 ¹¹¹	Vasi/Anne	5.530,26	2.652	8.182,26	4 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹¹²	Vasi/Amca	1.043,28	375,28	1.418,28	3 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹¹³	Vasi /Anne	3.499,30	838	4.337,30	2 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹¹⁴	Yabancı	1.530,20	549	2.079,20	3 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹¹⁵	Vasi/Amca	3.267	1.176	4.443	3 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹¹⁶	Vasi/anne	1.852,22	666	2.518,22	3 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹¹⁷	Yakını	5.000	3.000	8.000	5 yıl		Aylık ödememiş.

101 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 187, Hüküm No: 324.

102 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 215, Hüküm No: 400.

103 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 216, Hüküm No: 398.

104 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 226, Hüküm No: 425. Çorum vefat eden Mukavelât Muharriri Hacı Abdurrahmanzâde Hacı Osman Ağa'nın oğlu Mustafa'nın mal müdürlüğünde bulunan emanet parası eytam müdürlüğünce ikraz ediliyor.

105 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 227, Hüküm No: 426.

106 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 233, Hüküm No: 445. Sandıktan borç alan Mevlevi dedesi Hüsamettin Efendi.

107 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 235, Hüküm No: 450.

108 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 238, Hüküm No: 454.

109 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 238, Hüküm No: 455.

110 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 241, Hüküm No: 463.

111 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 247, Hüküm No: 476.

112 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 246, Hüküm No: 473.

113 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 246, Hüküm No: 474.

114 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 248, Hüküm No: 479.

115 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 256, Hüküm No: 495.

116 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 262, Hüküm No: 505.

117 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 263, Hüküm No: 507.

1907 ¹¹⁸	Vasi/Baba	1.126	670	1.801	5 yıl	12	Aylık ödememiş. Reşit olduğundan 4 Temmuz 1915 tarihinde parası ödenmiştir.
1907 ¹¹⁹	Yabancı	1.159	695	1.854	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹²⁰	Yabancı	2.352	1.410	3.762,20	5 yıl	12	Aylık ödememiş. Reşit olduğundan 10 mart 1912 tarihinde parası ödenmiştir.
1907 ¹²¹	Vasi/Anne	2.419	1.450	3.869	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹²²	Vasi/Anne	2.020	1.210	3.230	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹²³	Yabancı	3.504	420	3.924	1 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹²⁴	Yabancı	1.200	144	1.344	1 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹²⁵	Yakını	515	305	820	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹²⁶	Yabancı	2.320	278	2.598	1 yıl	12	Aylık ödememiş. 30 Nisan 1914 tarihinde ödenmiştir.
1907 ¹²⁷	Yakını	2.073	1.240	3.303,15	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹²⁸	Yabancı	3.042	1.825	4.867,10	5 yıl	12	Aylık ödememiş.

1907 ¹²⁹	Yabancı	11.554,35	6.930	18.484,35	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹³⁰	Yabancı	717,35	258	975,35	3 yıl	12	Aylık ödememiş. 11 Ağustos 1910 tarihinde ödenmiştir.
1907 ¹³¹	Yakını	2.715, 24	1.065	3.780,4	3 yıl	13	Aylık ödememiş.
1907 ¹³²	Yabancı	7.415,24	1.065	3.780,4	3 yıl	12	Aylık ödememiş. 11 Ağustos 1910 tarihinde ödenmiştir.
1907 ¹³³	Yabancı	305	36	341	1 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹³⁴	Yabancı	800	96	896	1 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹³⁵	Vasi/Anne	3.958,20	1.422	5.380,20	3 yıl	12	Aylık ödememiş. 5 Temmuz 1915 tarihinde borç tekrar yenilenmiştir.
1907 ¹³⁶	Vasi/Baba	3.533,8	2.115	5.648,8	5 yıl	12	Aylık ödememiş. 24 Temmuz 1913 tarihinde ödenmiştir.

- 118 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 264, Hüküm No: 508.
 119 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 264, Hüküm No: 509.
 120 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 265, Hüküm No: 510.
 121 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 266, Hüküm No: 512.
 122 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 266, Hüküm No: 513.
 123 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 267, Hüküm No: 515.
 124 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 268, Hüküm No: 516.
 125 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 273, Hüküm No: 528.
 126 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 273, Hüküm No: 529.
 127 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 283, Hüküm No: 549.
 128 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 284, Hüküm No: 550.
 129 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 284, Hüküm No: 551.
 130 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 333, Hüküm No: 648.
 131 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 336, Hüküm No: 651.
 132 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 348, Hüküm No: 665.
 133 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 350, Hüküm No: 668.
 134 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 350, Hüküm No: 669.
 135 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 363, Hüküm No: 687.
 136 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 378, Hüküm No: 713.

1907 ¹³⁷	Vasi/Amca	7.141,9	4.280	11.421,29	5 yıl	12	Aylık ödememiş. 4 Kasım 1915 tarihinde ödenmiştir.
1907 ¹³⁸	Vasi/Anne	2.402,36	1.440	3.842,36	5 yıl	12	Aylık ödememiş. 30 Temmuz 1913 tarihinde ödenmiştir.
1907 ¹³⁹	Vasi/Amca/ Ermeni	3.012,6	1.805	4.817,36	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1907 ¹⁴⁰	Vasi/Anne	2.000	1.200	3.200	5 yıl	12	Aylık ödememiş. 6 Temmuz 1915 tarihinde ödenmiştir.
1907 ¹⁴¹	Yabancı	1.617	504	2.201	3 yıl	10.4	Aylık ödememiş. 16 Kasım 1910 tarihinde ödenmiştir.
1908 ¹⁴²	Vasi/Anne	4.813,33	2.885	7.698,33	5 yıl	12	Aylık ödememiş. 5 Temmuz 1915 tarihinde ödenmiştir.
1908 ¹⁴³	Vasi/Amca	1.695	1.015	2.710,18	5 yıl	12	Aylık ödememiş. 1 Haziran 1915 tarihinde ödenmiştir.
1908 ¹⁴⁴	Vasi/Amca	7.857	2.826,10	10.683,10	3 yıl	12	Aylık ödememiş.
1908 ¹⁴⁵	Vasi/Anne	1.299,35	775	2.075,35	5 yıl	12	Aylık ödememiş. Yetimin nafakasına harcanmış. 4 Kasım 1915.
1908 ¹⁴⁶	Yabancı	3.096,22	1.905	5.001,22	5 yıl	12	Aylık ödememiş. 9 Temmuz 1913 tarihinde tekrar yenilenmiştir.
1908 ¹⁴⁷	Yabancı	2.016	1.015	3.001	5 yıl	10	Aylık ödenmemiş.
1908 ¹⁴⁸	Vasi/Amca	2.912	1.745	4.657	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1909 ¹⁴⁹	Vasi/Amca	1.825,15	1.090	2.915,15	5 yıl	12	Aylık ödememiş.
1909 ¹⁵⁰ Şubat 1909/ Son	Vasi/Amca	370	90	460	2 yıl	12	Aylık ödememiş. 18 Haziran 1914 tarihinde ödenmiştir.

Tablo 5. Yıllara Göre Sandıktan Yapılan Para İstikrazının Toplamı

Yıl	Arzı Yapılan Para (Kuruş/Para)	Lira
1895	1.473	14,73
1896	953,3	9,53
1897	11.639,79	116,40

137 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 381, Hüküm No: 719.

138 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 386, Hüküm No: 729

139 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 387, Hüküm No: 730.

140 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 398, Hüküm No: 752.

141 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 401, Hüküm No: 756.

142 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 410, Hüküm No: 770.

143 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 446, Hüküm No: 834.

144 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 447, Hüküm No: 835.

145 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 461, Hüküm No: 862.

146 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 498, Hüküm No: 918.

147 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 498, Hüküm No: 919.

148 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 521, Hüküm No: 961.

149 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 540, Hüküm No: 986.

150 ÇŞS, Defter No: 16, Sayfa No: 556, Hüküm No: 1005.

1898	34.448,55	344,49
1899	16.200,34	163,03
1900	4.704,4	44,04
1901	4.474,38	44,75
1905	5.900,4	59,04
1906	32.746,44	327,47
1907	85.094,95	850,95
1908	23.668,9	236,69
1909	2.195,16	21,95
Toplam		2235,07 Lira

Tablo 4'e göre, incelediğimiz dönemde sandıktan toplam 79 adet para istikrazı yapılmıştır. Yapılan istikrazda genel olarak nizamnamelere uyulmadığı dikkati çekmektedir. 1901-1905 yıllarına gelindiğinde sandıktan para istikrazı durdurulmuştur. Bu dönem, genel olarak eytam sandıklarının teftişinin yapıldığı zamana denk gelmektedir. 1905 yılında tekrar para istikrazına başlanmıştır. 1906 yılında eytam nizamnamesinin yeniden düzenlenmesi ve Çorum'da eytam müdüriyeti ve sandığının kurulmasıyla bölgedeki para istikrazında ciddi anlamda bir artış yaşandığı görülmektedir. Aynı zamanda, geçmişe göre yapılan birtakım usulsüzlükler nispeten giderilmeye çalışılmış ve takibi yapılmıştır. Örneğin, sandıktan borç alan kişilerin borcunu ödediğine dair ilgili borç senedinin üzerine not düşülmüştür. Bu notlarda, reşit olan yetimlerin paralarının teslim edildiği ve sandıktan nafaka verilen yetimlerin kayıtlarının tutulduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, usulsüzlüklerin tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Para istikrazında yapılan usulsüzlüklerden biri, borçlu kişinin aylık ödemesi gereken taksitleri ödememesi ve borcun vade bitiminde tahsil edilmesidir. Bu durum, başlangıçtan son döneme kadar devam etmiştir. Sadece eytam müdürünün atandığı dönemlerde birkaç tane aylık ödenmiş ise de daha sonra eski usul devam ettirilmiştir. Hatta aylık ödeme şartı, borç sözleşmesinden kaldırılmıştır. Diğer bir usulsüzlük, sandıktan verilen borçların vasi ve yetimin yakın akrabalarına verilmesi ve bu kişilere ağırlıklı olarak beş yıl vade ile istikraz yapılmasıdır. İstikraz edilen paranın çok az bir kısmı bir, iki ve üç yıl vade ile verilmiştir. Bunlar da borçlunun yetimle akrabalığı bulunmayan yabancı kişilere verilen borçlardır.

Borcun aylık olarak ödenmemesi ve sandıktan vasiler dışındaki kişilerin borç alamamasını bölge halkının göçer kültürü ile açıklamak mümkündür. Bölge halkının büyük bir kısmı kırsalda ve göçer hayatı yaşamaktadır. Bu kişilerin her ay şehir merkezine gelmesi mümkün değildir. Takip edilmeleri de oldukça zordur. Bu yüzden yıllık yetim sayısı ile sandıktan istikraz edilen idâne sayısı arasında bir tutarsızlık söz konusudur. Çünkü istikraz edilen parada vasiinin izni gerektiğinden çoğu yetimin parası sandıkta bekletilmiştir.

Başlangıçtan itibaren sandıktan istikraz edilen para yıllık %12 faiz ile verilmiştir. En yüksek para istikrazı %19,5, en düşük istikraz ise %9 ile yapılmıştır. Yüzde dokuz ile yapılan istikrazlar genelde yetimle akrabalığı olmayan kişilere verilmiştir. Bunlarda da para kısa vade ile çekilmiş ve zamanında ödenmiştir. Bu tür kişiler, daha çok memur yetimlerinin parasından borç almıştır.

Bunun sebebi, eytam sandığında prensip olarak öncelikle memur yetimlerinin parasının istikraz edilmesidir. Bu paraların kısa vadeli ve usulüne uygun verildiği görülmektedir.

Sandıktan verilen paralara uygulanan yıllık yüzde on ikilik faiz oranı, yetimin eline geçecek olan nemadır. Bunun yanında, sandığın ve devletin aldığı harç ve vergiler de bulunmaktadır.¹⁵¹ Bu vergilerle ilgili Çorum şer‘iyye sicili idâne senetlerinde herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalardan hareket ederek devletin ve sandığın kazancı şöyle ifade edilebilir. Eytam nizamnamelerinde adı geçmemesine rağmen, anapara faizinin yanında ihtiyat veya “masraflar” adı altında başka bir ücret alınmaktadır. Bu ücret, borcun bitimine kadar olan masraflar adı altında kesilmektedir. Bu kesinti vadeye göre değişmektedir. Örneğin Antalya Eytam Sandığı 1922-24 yılları arasında bir yıl vade ile borç verdiği paradan %9 faiz alırken, buna karşılık %36’lık bir oranda ihtiyat kesintisi yapmıştır. İki yıl vadede %27, üç yıl vadede ise %18 kesinti uygulamıştır. Yıllık %12 ile yapılan istikrazda ise ihtiyatla birlikte faiz oranı bir yıllık vadede %60’a çıkmaktadır.¹⁵² Kısacası, yıllık faiz oranı kadar sandık ve devlet vergisi kesintisi ihtiyat olarak alınmaktadır. Bu durumda, Çorum eytam sandığından yıllık yüzde on iki ile para çeken ve beş yıl vade ile geri ödeyen bir kişi aldığı paraya karşılık %60 oranında faiz ödemektedir.

Nizamnamelere aykırı olarak aylık ödenmeyen taksitlerin ne şekilde ve nasıl ödendiği hakkında Çorum şer‘iyye sicili kayıtlarında herhangi bir bilgiye rastlamadık. Aynı zamanda bölgede ihtiyat ya da masraflar için ne kadar harç alındığı konusunda da herhangi bir bilgi yoktur. İdane kayıtlarından tespit edebildiğimiz kadarıyla, özellikle eytam sandığının kurulmasından sonra, zamanında ödenmesi gereken borçların en az birkaç sene sonra ödendiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.

Tablo 4’te görüldüğü gibi, Çorum merkez kazası eytam sandığından yaklaşık on altı yıl süresince toplam 2235,07 lira istikraz yapılmıştır. Buna karşılık yetimlerin kazancı toplam 268,21 lira olmuştur. Bu oran da yıllık %12’ye tekabül etmektedir. 1906 ve 1907 yılları, en fazla istikrazın yapıldığı yıllardır. Çünkü bu yıllarda eytam müdürü atanmış ve yetimlerle ilgili işlemler yakından takip edilmiştir. 1908 ve 1909 yıllarında, II. Meşrutiyet ve akabinde başlayan siyasi ve ekonomik çalkantılar sebebiyle istikrazda ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

Eytam Sandıklarından Yetimlerin Faydalandırılması

Yetim, kayıp ve bakıma muhtaç kişilerin eytam sandıklarından faydalandırılması belirli kurallara bağlanmıştır. Bunun başında nafaka gelmektedir. Nafaka, bir kişinin hayatını sürdürebilmesi için ihtiyacı olan her türlü masrafın karşılanması anlamına gelmektedir.¹⁵³ Diğer bir ifade ile nafaka, yetim bir erkek çocuğun hayatını kazanıncaya yani reşit¹⁵⁴ oluncaya değin,

151 Geniş bilgi için bk. Çanlı, “Eytam Sandıklarının Para ...”, s. 180, 181.

152 Mehmet Çanlı-Hilal Karavar, “1922-1924 Tarihli Eytam Sandığı İdâne Defterine Göre Antalya Merkez Kazasının Finansal Durumu”, *CTAD*, XVII/34, (Güz 2021), s. 598-600.

153 Celal Erbay, “Nafaka”, *DİA*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 282.

154 Osmanlı örfi hukuku, Hanefi Mezhebi’nin kurallarına göre uygulanmaktadır. Buna göre bir erkeğin reşit olabilmesi için on sekiz yaşını, kızın ise on yedi yaşını doldurması gerekmektedir. Ancak bu yaş sınırı 25 yaşına kadar bekletilmektedir. Bilmen, VII, s. 269; 1872 ve 1906 Eytam Nizamnamesine göre yirmi yaş sınır kabul edilmiştir.

kız yetim çocuğunun ise evleninceye kadar mahkemece belirlenen, sandıkça karşılanan ve vasisi tarafından kullandırılan para veya ücrettir. Deli, sakat veya bakıma muhtaç kişilere verilecek nafaka ise mahkemenin uygun göreceği sürece verilmektedir.¹⁵⁵ İncelediğimiz dönemdeki kayıtlara göre Çorum'da yedi kişi rüşünü ispat etmiştir.¹⁵⁶ Rüşünü ispat ettikten sonra yetimlere sandıktaki paraları teslim edilmiştir.

Sandıkça değerlendirilen paralar, yetimlere günlük, haftalık, aylık veya yıllık şeklinde verilmekte ve vasileri vasıtasıyla kullandırılmaktadır. Mahkemenin takdir edeceği nafaka miktarı, yetimin sandıkta biriken parası nispetinde belirlenmektedir. Aynı zamanda bu takdir, kişinin yaşına, cinsiyetine, sosyal ve ekonomik statüsüne ve bazı kıstaslara göre değişmektedir.¹⁵⁷ Çorum'da eytam sandığından yetimler için nafaka talep eden vasi sayısı kırk kişidir. Bu talep, yetimin sahip olduğu gayrimenkul gelirlerinden karşılanmıştır. Bölgede nafaka, genel olarak aylık şeklinde ödenmiştir. Birkaç tanesinin de günlük olarak ödenmesine karar verilmiştir.¹⁵⁸ Ancak sandıktan nafaka karşılığı ödenen bir tane kayıt görülmektedir.¹⁵⁹

Nafaka miktarına bakıldığında, yetimin sandıkta bulunan parasına göre takdir edilmiştir. Bölgedeki nafaka takdir oranı aylık en yüksek 60-65 kuruş olurken, en düşük 5-7 kuruş arasında değişmektedir. Nafaka miktarı konusunda erkek ve kız yetimler için ödenecek miktarda farklılık bulunmaktadır. Genel olarak erkek yetimlere fazla verilirken, kız yetimlere ise yarısı veya daha azı ödenmektedir. Çok nadir olarak erkek ve kızlara eşit olarak verildiği olmuştur.¹⁶⁰ Sosyal güvencesi olan yetimlerin nafakası, kendilerine tahsis edilen maaştan sandık vasıtasıyla ödenmiştir.¹⁶¹

Yetime verilecek nafaka, öncelikle yetimin emlak veya arazi geliri varsa bunların gelirinden karşılanırdı. Emlak ve arazi geliri yoksa sandıktaki paradan verilirdi. Yetime verilecek nafaka ay sonunda ödenirdi. Nafaka dışında yetimin zorunlu giderleri için de sandıktan para verilebilirdi.¹⁶² Yetime kalan gayrimenkul konusunda bölgede beş-altı farklı örneğe rastlanmaktadır. Bunlarda, yetime ait gayrimenkullerin vasileri tarafından satılmasına dair mahkeme kayıtları bulunmaktadır.¹⁶³

1872 Eytam Nizamnamesine Zeyl Madde 13; 1906 Eytam Nizamnamesi Madde 59; Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde askere alma yaşı yirmidir. Bundan dolayı sandıkta parası bulunan yetimlerin emanetini teslim alma süresi gecikmektedir. Faruk Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914)*, Ankara 1994.

155 Kızıldağ Palta, 19. yy Üsküdar Örneğinde ..., s. 82, 83.

156 ÇŞS, Defter No: 13, s. 106, Hüküm No: 159; 13, 132, 229; 13, 136, 240; Defter No: 14, 231, 583; Defter No: 16, 146, 242; 16, 224, 420; 16, 226, 424.

157 Ayşe Şimşek, "Osmanlı Hukuk Sisteminde Yetimlerin Himayesi ve Maddi Haklarının Korunması – Kurumsal Süreç", *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, V, (Mart 2021), s. 107-108; *Düstur I. Tertip*, C. 1, s. 270-274.

158 ÇŞS, Defter No: 16, 271, 524. Örneğin Kubbeli Mahallesinden bir kişinin dört yetimine günlük 22, 22 kuruş ödenmesine karar verilmiştir.

159 ÇŞS, Defter No: 16, s. 461, Hüküm No: 862.

160 ÇŞS, Defter No: 14, 73, 138.

161 ÇŞS, Defter No: 12, 74, 461; 13, 100, 149; 13, 239, 512.

162 Şimşek, s. 108, 109.

163 ÇŞS, Defter No: 13, 133, 232; 13, 180, 375; 13, 42, 49; Defter No: 14, 88, 184; 14, 167, 416; Defter No: 16, 421, 790.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatlanmada yapmış olduğu değişiklikler sonucunda Çorum 1894 yılında liva (il) hâline getirilmiştir. Liva teşkilatının oluşturulmasına bağlı olarak Çorum merkez kazasında eytam idaresi ve sandığı da kurulmuştur. 1895 yılının sonlarında kurulan bu yapı kısa süre sonra kaldırılmış; fakat 1906 yılında tekrar kurularak faaliyete geçmiştir. Ancak istikraz devam ettirilmiştir.

Çorum merkez kazası ve bağlı köylerinde yaşayan halkın çoğu tarım ve hayvancılık ile geçinmektedir. Nüfusun büyük bir kısmı göçer olduğundan halk vefat edenleri resmî makamlara vaktinde bildirememiş ve bunun sonucunda yetimlerle ilgili işlemlerde aksamalar olmuştur. Yetim ve kayıplara atanan vasi ve kayyımların büyük bir kısmının kırsalda yaşaması ve ekonomik durumlarının pek iyi olmaması sebebiyle yetim ve kayıpların ekonomik haklarının korunmasıyla pek ilgilenilmemiştir. Resmî makamların yetersizliği veya konuya duyarsızlığı sebebiyle de işlemler usulüne uygun olarak yürütülememiştir.

Eytam sandığından borç verilen paralar için standart bir faiz oranı uygulanmamış ve yasak olmasına rağmen uzun vadeli (beş yıl vadeli) borç verilmiştir. Borçların zamanında tahsili konusunda da sorunlar yaşanmıştır. Ayrıca sandıktan yapılan istikrazdan, yasak olmasına rağmen genellikle yetimlerin vasileri ve yakın akrabaları yararlanmıştır. Sandıktan alınan borçların geri ödenmesinde yaşanan sorunlardan dolayı yetimlerin ve diğer muhtaç kimselerin sandıktan nafaka veya nemalandırılması ise daha çok yetimin gayrimenkul gelirlerinden sağlanmıştır. Yetimlere sandıktan verilen paraların çok az olduğu görülmektedir. Bu durumun sandığın işletilmesindeki sorunlar kadar bölgenin ekonomik olarak zayıf olmasından da kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, herhangi bir geliri olmayan kimsesiz veya yardıma muhtaç kişilere yardım edildiğine dair bir belgeye rastlanmamıştır.

Sonuç olarak Çorum merkez kazasında eytam idaresi ve sandıklarının gerek yetimlerin korunması gerek sandığın verimli şekilde işletilmesi ve gerekse bölge ekonomisine katkı sağlanması açısından çok verimli olarak çalışmadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbiâli Evrak Odası (BEO), 2829/212174 (3 Eylül 1322-16 Eylül 1906).

Düstur I. Tertip, C. 1, Matbaa-i âmire, H. 1289

Düstur, I. Tertip, C. 3, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1329

Düstur I. Tertip, Zeyil C. 4, Matbaa-ı Osmaniye, Dersaadet 1302

Düstur I. Tertip, C. 8, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1943

Düstur II. Tertip, C. 7, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1941

Çorum Şer'iyeye Sicilleri (ÇŞS)

Defter No: 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ak, İlyas, “Çorum ve Çevresinde İskân Edilen Muhacir, Mübadil, Gayrimüslim ve Aşiretler”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi*, XVII/34, (Güz 2021), s. 501-528.

Aydın, Faruk, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914)*, Ankara 1994.

Ansay, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, Genişletilmiş 2. Bs., İstiklâl Basımevi, Ankara 1954.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiye ve İstilahat-ı Fıkhiye Kamusu V*, İstanbul [t.y].

Bozkurt, Fatih, “Yetimi Kolla, Malını Korumaya Tereke Defterleri ve Yetim Malları (1785-1875)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/3, (Ocak 2012), s. 69-90.

Cantürk, Kayahan-İrfan Görkaş, “Para Vakfından Mal Vakfına Dönüşüm: Neden ve Sonuçlar”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, (Ağustos 2017), s. 91-107.

Çanlı, Mehmet, *Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908)*, Çorum 2013.

Çanlı, Mehmet-Hilal Karavar, “1922-1924 Tarihli Eytam Sandığı İdane Defterine Göre Antalya Merkez Kazasının Finansal Durumu”, *CTAD*, XVII/34, (Güz 2021), s. 583-606.

Çanlı, Mehmet, “Eytam Sandıklarının Para Arzı (İdane Defterleri) ve Sandıklardan Yetimlerin Faydalandırılması (1851-1926)”, *Tarihin Peşinde*, 24, (2020), s. 163-193.

Çanlı, Mehmet, “Tarihi Süreç İçerisinde Eytam Sandıklarının Hukuki Mevzuatı ve Karşılaştığı Sorunları (1851-1920)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, IX/3, (2020), s.1301-1321.

Çil, Fatih, *Emval-i Eytam Sandıkları (1851-1914)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2023.

Erbay, Celal, “Nafaka”, *DİA*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 282-285.

Güler, Mustafa-Necla Kızıldağ Palta, “Üsküdar Şer'iyeye Sicillerine Göre Eytam Mallarının Finansal Kullanımı (1850-1856)”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, VI, (Ekim 2023), s. 265-285.

Gürhan, Veysel, “Osmanlı Devleti'nde Kayyımlik Müessesesi: 18. Yüzyıl Diyarbekir Şer'iyeye Sicillerine Göre Kayyımlik Müessesesinin Hukuki, İdari ve Sosyal Olarak Uygulanışı”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVI/4, s. 1073-1082.

Kızıldağ, Necla-Kayahan Cantürk-İrfan Görkaş, “Osmanlı Dönemi Eytam Sandıklarından Modern Bankacılığa Geçiş”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 24, (Ocak 2023), s.51-66.

Kızıldağ Palta, Necla, *19. Yüzyıl. Üsküdar Örneğinde Yetimler (1850-1856)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2024.

- Öntuğ, Serkan Erdoğan, “Osmanlı Taşrasında Yetim Olmak: Nevşehir Örneği (1874-1926)”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (30 Haziran 2023), s. 360-384.
- Öztürk, N., *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayınları, Ankara 1995.
- Sofuoğlu, Ebubekir, “Osmanlı Devleti’nde Yetimler için Alınan Bazı Sosyal Tedbirler”, *Savaş Çocukları, Öksüzler ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, İstanbul 2003.
- Şimşek, Ayşe, “Osmanlı Hukuk Sisteminde Yetimlerin Himayesi ve Maddi Haklarının Korunması – Kurumsal Süreç”, *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, V, (Mart 2021), s. 89-126.
- Topal, Şevket, “Korumaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslâm Hukukunda Velâyet ve Vesâyet Yetkisi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3, (2006), s. 249-263.

ESTABLISHMENT OF ÇORUM EYTAM ADMINISTRATION-FUND AND MONEY SUPPLY (1894-1909)

Mehmet ÇANLI*

As a result of increasing complaints regarding the sale and seizure of estates and orphans' properties by guardians, regents, and local administrators in the Ottoman geography during the nineteenth century, the state established the Eytam (Orphans) Ministry in 1851. It is evident that the state aimed to create an administrative structure through the establishment of this Ministry, and to control its civil servants by creating institutions that supervise this ministry.

With the establishment of the ministry, the state tried to limit the power of the judges and ulama, who were influential within the foundation system and the legal field, and to ensure that the system had a uniform bureaucratic framework across all domains. However, the intended goal was not achieved which gave rise to outcomes that were even more harmful. As a result of the inspections carried out at the end of the century, it was understood that the situation was very troublesome in the provinces as well as in the administrative center. Even though the necessary laws and regulations were enacted, the complaints could not be followed up.

In this study, the establishment of the Eytam (orphans) Administration and Fund in the central district of Çorum between 1894 and 1909, its activities, and its money supply are discussed. The administrative organization, and the institutionalization of public authorities in Çorum, which was made a liva (province) in 1894 after the provincial regulations of 1864 and 1871, took a considerable amount of time. Eytam (orphans) Administration and Fund were lengthy process as well. In accordance with the Liva organization, the eytam (orphans) administration and fund were also established in the central district of Çorum. This Fund which was established at the end of 1895, was removed after a short time, but was re-established and put into operation in 1906.

The Primary means of livelihood of Çorum's central district and its surrounding villages is agriculture and animal husbandry. Since a large part of the population is nomadic, citizens were not able to report the deaths to the official authorities in time, and as a result, disruptions occurred in the procedures regarding orphans. Although the population increased due to migration, the

* Prof. Dr., Department of History, Faculty of Science and Letters, Hitit University, mehmetcanli@hitit.edu.tr, Çorum / Türkiye, ORCID: 0000-0003-3623-5568

death rate remained constant, and the number of remaining orphans was around 60-70 people annually on average. Most of the missing people, who were numerous after orphans, left their villages for economic and social reasons.

Eytam (orphans) administration and its fund are a whole. While the Eytam (orphans) administration protects the social rights of orphans and similarly disadvantaged groups, it also manages the economic rights and operation of the Eytam (orphans) fund. The source of income consists of all forms of monetary assets and income left by the orphans' parents or other heirs. These assets are evaluated through the fund, with the aim to provide income for the orphan. The money delivered to the fund is loaned with interest to tradesmen, merchants, civil servants and agricultural people to meet their needs.

In Çorum's central district, most of the clients of the eytam fund, which operates according to the financial model of foundations are mostly farmers and a small number of tradesmen. Funds were issued in exchange for loans, guarantors and mortgages. While the initially required mortgage value was one and a half times the amount received, it was later increased to two or even three times. There is no limit on the amount of money loaned from the fund.

In the repayment of the loan given from the fund, the borrower pays the principal in equal six-monthly installments after the money is delivered to the individual. If the debt has a one-year maturity, it is repaid in two installments, if it has two-year maturity, it is repaid in four installments, if it is three-year maturity, it is repaid in six installments, and if it has five-year maturity, it is repaid in eight installments. The payment of interest starts in the month following the receipt of the loan. Interest and expense payments are distributed over sixty months or five years.

Over the course of the examined period, a total of 79 coins were supplied from the fund. It is noteworthy that the regulations are generally not followed in the money supply. By the beginning of the twentieth century (1901-1905), the supply of money from the fund was stopped. This period generally coincides with the period when the eytam funds were inspected. Money supply started again in 1905. It is seen that there was a significant increase in the money supply in the region with the establishment of the eytam directorate and fund in Çorum in 1906. At the same time, some irregularities in the past have addressed and monitored to a considerable extent.

From the beginning, the money supplied from the fund was given with an annual interest of 12%. The highest money supply was 19.5% and the lowest was 9%. The donations given at nine percent were generally given to people who were not related to the orphan. The annual interest rate of twelve percent applied to the loan given from the fund corresponds to the interest earned by the orphan. In addition, there are also fees and taxes collected by the fund and the state.

Çorum central district eytam fund supplied a total of 2235.07 liras for approximately sixteen years. On the other hand, the orphans' earnings were 268.21 liras in total. The years 1906 and 1907 were the years in which the highest money supply was made. In these years, the eytam

director was appointed, and the transactions regarding the orphans were closely monitored. In 1908 and 1909, II. It is observed that there was a serious decrease in the money supply due to the Constitutional Monarchy and the subsequent political and economic turmoil.

Orphans benefited from the profit generated by the fund. However, interest accrual is subject to certain rules. First of all, alimony comes first. Alimony is given for as long as the court deems appropriate. Alimony was provided to orphans through their guardians on a daily, weekly, monthly or annual basis. At the same time, alimony assessment varies depending on the person's age, gender, social and economic status, and some other criteria. In the region, alimony is generally paid monthly. The amount is calculated based on the balance in the orphan's fund. While the highest alimony assessment rates in the region are 60-65 kuruş, the lowest varies between 5-7 kuruş.

As a result, it is understood that the eytam administration and funds in Çorum central district could not work very efficiently in terms of protecting orphans, operating the fund, and contributing to the regional economy.